

نقد و بررسی کتاب «درباره دین، سخنانی با تحقیرکنندگان فرهیخته‌اش»

مهدی اصفهانی^۱

هدف از این نوشته نقد و بررسی کتاب «درباره دین، سخنانی با تحقیرکنندگان فرهیخته‌اش»، نوشته فریدریش شلایرماخر، ترجمه محمد ابراهیم باسط است که ترجمه‌ای است از

«Über die Religion: Reden an die Gebildeten unter ihren Verächtern»

که نشر نی در سال ۱۳۹۹ چاپ اول آن را در ۱۱۰۰ نسخه به قیمت چهل و شش هزار تومان منتشر نموده است. نسخه اول کتاب اصلی در سال ۱۷۹۹ منتشر شده است. زمانی که شلایرماخر ۲۹ سال دارد و ۱۱ سال از انتشار کتاب نقد عقل محض کانت می‌گذرد (کتاب پدیدارشناسی روح هگل نیز به سال ۱۸۰۷ منتشر شده است).

انتشار این کتاب سرآغاز شهرت شلایرماخر به حساب می‌آید. وی بعدها آنچه امروزه «الهیات مدرن لیبرال» نامیده می‌شود را پایه‌گذاری کرد، مفهوم «تجربه دینی» را ابداع نمود، دانش هرمنوتیک مدرن را بنیان گذاشت، با ترجمه آثار افلاطون، مطالعات جدید درباره افلاطون و ترجمه‌ای کلاسیک از مجموعه آثار وی در زبان آلمانی را از خود به جای گذاشت و در کنار هومبولت در سمت دبیر کمیته تاسیس دانشگاه برلین در شکل دادن به این موسسه عظیم علمی ایفای نقش نمود.^۲

عنوان فرعی کتاب شاید با کمی دقت نیازی به توضیح نداشته باشد زیرا همیشه کسانی هستند که به دلیلی دین را حقیر می‌پندارند اما شلایرماخر در زمان انتشار کتاب، با گروهی از افراد تحصیل کرده و احیانا متعلق به طبقه اشراف رفت‌وآمد می‌کند که «جهان‌شان چنان از انسانیت، وطن، هنر و علم پر شده که در آن دیگر جایی برای دین نمانده است. اینان باور دارند... که آنچه حیات فردی و جمعی انسان را بهبود خواهد داد شاید هر یک از موارد مذکور باشد، ولی به طور قطع دین تاریخی نخواهد بود.»^۳

پیغام اصلی شلایرماخر با مقدمه‌چینی‌های دقیق و تفصیلی که انجام می‌دهد این است که «دین قابل تحویل به متافیزیک یا اخلاق نیست، دین نه درباره موجود برین است [متعلق متافیزیک] نه درباره خیر برین [متعلق اخلاق]؛ دین نه به

^۱. استادیار گروه فلسفه دین، پژوهشکده مطالعات فلسفی و تاریخ علم، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، m.esfahani@ihcs.ac.ir

^۲. دانشگاهی که امروز در شرق برلین به نام دانشگاه هومبولت معروف است و افرادی چون هایزنبرگ و اینشتین در آن به تدریس پرداخته‌اند.

^۳. از مقدمه مترجم فارسی ص ۸ با کمی تغییر

شناختن مربوط می‌شود نه به عمل کردن. دین به احساس مربوط می‌شود، اما احساسی بسیار خاص که بر اثر شهود بی‌واسطه امر بی‌کرانه ایجاد می‌شود. هر انسانی به سبب موقعیت یکتایی که در جهان و در نتیجه نسبت به امر بی‌کرانه دارد، احساس متفاوتی نیز بر اثر این شهود در او ایجاد می‌شود و به این ترتیب دین‌داری هرکس مختص خود او می‌شود؛ هرچند برخی شهودها از امر بی‌کرانه چنان قدرت و نفوذی می‌یابند که می‌توانند افراد زیادی را حول خود جمع کنند و این‌ها شهودهای بنیان‌گذاران ادیان بزرگ از امر بی‌کرانه هستند.^۱

کتاب در مجموع یک مقدمه مختصر از مترجم فارسی دارد که در عین اختصار حاوی نکاتی مهم و فکربرانگیز در شکل‌گیری تاریخ اندیشه فلسفی غرب پس از شلایرماخر و تاثیر اوست و از پی آن مقدمه مترجم انگلیسی می‌آید که در حدود ۴۰ صفحه به محیط فرهنگی پیدایش این اثر، روند اندیشه در آن دوران از کانت تا رمانتیسیسم و در نهایت شیوه سخنوری و استدلال در این کتاب می‌پردازد.

به طور کلی در سراسر کتاب استانداردهای یک اثر علمی از نظر معرفی منابع، وجود گاه‌شمارها، وجود واژه‌نامه و نمایه، ارجاعات دقیق به متن آثار و اشاره به کلمات اصلی به خوبی رعایت شده است. البته در نگارش کلمات لاتین گاهی خطاهایی به چشم می‌خورد (از جمله ص ۸۳ پاورقی ۴، ص ۸۴ پاورقی ۳، ص ۸۵ پاورقی ۴ و ۱۳).

متن اصلی که از صفحه ۸۱ تا ۲۸۳ ارائه شده شامل پنج بخش یا چنان که کتاب آن را می‌خواند پنج «سخن» است. سخن اول که دفاعیه نام دارد توضیحی است پرشور راجع به اینکه چرا شلایرماخر خود را موجه می‌داند این مخاطبان فرهیخته‌ی دل‌زده از دین را مخاطب قرار دهد. سخن دوم به گوهر دین و مسئله تجربه دینی می‌پردازد تا آن را بنیاد دین‌داری قرار دهد و سخن سوم توضیح می‌دهد که پرورش برای دین در سایه این درک تازه از گوهر دین به چه معناست. در سخن چهارم نیز می‌کوشد با تمایز نهادن میان دین و کلیسا کار دین‌داری را ممکن‌تر سازد و در سخن پنجم به مسئله کثرت ادیان در پرتو این درک تازه از ذات دین می‌پردازد.

کتاب به لحاظ اینکه اولین ترجمه یک اثر مستقل از شلایرماخر است و به خاطر زحمات مترجم فارسی و انگلیسی اثر کتابی خواندنی، مهم و دارای ارزش علمی است. به خصوص آن که شرایط فرهنگی که شلایرماخر ترسیم می‌کند بی‌شباهت به شرایط روزگار و جامعه و کشور ما نیست.

مترجم انگلیسی کتاب را از روی نسخه اول کتاب ترجمه کرده است و ویرایش‌های سه نسخه بعدی را در نظر نگرفته، اگرچه شلایرماخر در آن‌ها برخی متون را تغییر داده و نکاتی را بازنویسی کرده است. استدلال این است «ویراست

---

^۱. بخشی از معرفی کتاب در پشت جلد

۱۷۹۹، به مثابه انعکاسی از بحث‌های داغ رمانتیک‌های آلمانی اولیه در مورد دین، بدون شک یک اثر سخنورانه و به شدت رادیکال است. خوانندگان بدون استثنا به این نتیجه می‌رسند که این ویراست بی‌واسطه‌تر، زنده‌تر، و به سبب طراحی پیچیده‌اش، بسیار مختصرگویانه است. متن حاضر نیز همانند دیگر آثار اولیه شلایرماخر... در هیچ ژانر مشخصی از الهیات دانشگاهی نمی‌گنجد، ویراست‌های بعدی صرفاً حرکتی معنادار در این مسیر صورت می‌دهند.^۱

کتاب فارسی از روی ترجمه انگلیسی ترجمه شده که به هر حال چنان که خود مترجم محترم نیز در مقدمه اذعان کرده‌اند بهترین حالت ممکن نیست و مشکلات ظریفی را نیز گاه‌به‌گاه ایجاد کرده است. منصفانه این است که این نکته از زبان مترجم کتاب نقل شود:

«برای مترجم فارسی دو مایه افسوس وجود دارد: یکی اینکه ای کاش این ترجمه مستقیماً از روی متن آلمانی صورت می‌گرفت، به‌ویژه از این حیث که متن آلمانی لحنی بسیار ادبی دارد... دوم اینکه ای کاش می‌شد ترجمه انتقادی از کتاب عرضه کرد که حاوی همه تغییرات و ویراست‌های مختلف نسبت به یکدیگر باشد، به‌ویژه به این دلیل که فهم بسیاری از مطالب کتاب با نگاه به ویراست‌های بعدی بسیار آسان‌تر می‌شود...»^۲.

منصفانه باید گفت که مترجم موفق شده است متنی خوش‌خوان و ترجمه‌ای نسبتاً سلیس ارائه دهد اگرچه برخی از معادل‌های انتخاب‌شده به خصوص درباره کلمات خاص آلمانی فکربرانگیز است. مانند ترجمه «Geselligkeit» به «جامعه‌طلبی» در ص ۲۹ / ترجمه «Willkür» به «گزینش» در صفحه ۳۶ / ترجمه «Sinnlichkeit» به «حسگانی» و «Begierde» به «عطش» در ص ۸۷ / و «allmächtiges Wort» به «کلمه‌ای همه‌توان» که نزد آشنایان عمیق‌تر به زبان آلمانی خالی از مشکل نیستند.

با این همه باید گفت که این کتاب هم به لحاظ محتوا، هم به لحاظ قالب، هم به لحاظ ترجمه کتابی است درخور توجه و برخوردار از تراز لازم برای استفاده به عنوان متنی دانشگاهی.

---

^۱. از مقدمه مترجم انگلیسی ص ۷۶

^۲. از مقدمه مترجم فارسی ص ۱۴ و ۱۵